सहयोग

USAID
अमेरिकी जनताबाट

प्रकाशन

नेपाल नगरपालिका संघ
Municipal Association of Nepal (MuAN)

उत्थानशील शहरी योजना निर्माण विधि र प्रक्रिया

उत्थानशील विकास भनेको के हो ?

- शहरी उत्थानशलीता शहरको विपद् सामना गर्न सक्ने क्षमता हो । यो विपद् पछिको राहत, सहयोग कार्य भन्दा विपद्वाट हुनसक्ने क्षतीहरुको रोकथामका उपायहरूमा बढी केन्द्रित हुन्छ ।
- घरपरिवारहरुमा घटित प्रकोपका असरहरु सँग जुध्दै जीवनस्तर सुचारु गर्न सक्ने क्षमता उत्थानशीलता हो । उत्थानशील विकासलाई सारांशमा बुझ्नुपर्दा यो जोखिम सुचित विकासको अवधारणा हो ।
- जोखिम सुचित विकास अवधारणाले हरेक प्रकारका जोखिमहरुलाई जानकारीमा राखेर त्यसको सामना गर्न हरहमेसा तयारी अवस्थामा रहने कुराको वकालत गर्दछ ।
- यसको परिणाम स्वरुप आकस्मिक रुपमा आईपर्ने कठिनाई तथा प्रकोपका झड्काहरुलाई नगरपालिका आफैले सामना गर्न सक्दछ ।

विपद् उत्थानशील योजना निर्माण भनेको के हो ?

- विपद् उत्थानशील योजना निर्माण भनेको कुनै पनि प्रकारका प्रकोपहरुलाई विपद्मा परिणत हुन नदिन हाम्रो नगरलाई तयारी अवस्थामा राख्न सक्ने तरिकाको विकास योजना हो ।
- जुनसुकै साना ठूला योजना निर्माण गर्दा देखिनै जोखिमहरुलाई आँकलन गरेर सो अनुसारको योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।

विपद् उत्थानशील योजना निर्माण कसरी गर्ने ?

- योजनाहरु निर्माण गर्नकालागि तथ्याङ्क मुख्य कुरा हो । यसकालागि वैज्ञानिक तथा व्यवहारीक र लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सूचकहरुमा आधारीत खण्डिकृत तथ्याङ्कहरुको संकलन र प्रसोधन गरी नगर पार्श्वचित्र तयार गर्नु आवश्यक हुन्छ ।
- प्रकोप तथा विपद्का ऐतिहासिक तथ्याङ्कहरु र वर्तमानको विपद्को जोखिमलाई समेत समेटेर तथ्याङ्क विश्लेषण गरी योजनाहरुको निर्माण गर्नु पर्दछ ।

विपद् उत्थानशील योजना निर्माण गर्दा समेट्नुपर्ने मुख्य मुख्य क्षेत्रहरू

- उत्थानशील भवन तथा पुर्वाधार निर्माण
- उत्थानशील भू-प्रविधिको प्रयोग
- मौसम तथा जलवायु उत्थानशीलता

- विपद् उत्थानशीलताका लागि प्राकृतिक श्रोत साधनहरुको व्यवस्थापन
- विपद् उत्थानशील कृषि प्रणालीको विकास
- उत्थानशील शिक्षा प्रणाली
- उत्थानशील स्वास्थ्य प्रणाली
- उत्थानशीलताका लागि वित्तियकरण
- शहरी जल सम्पदाको समुचित व्यवस्थापन

उत्थानशीलतामा लगानी किन गर्ने ?

- नेपालको जनगणना २०७८ अनुसार नेपालको ६६.१७ प्रतिशत जनसंख्या शहरमा बस्छन् ।
- तिब्र गतिमा बढीरहेको शहर केन्द्रित जनसंख्याले नगरपालिकाहरुलाई नागरिकहरुलाई सेवा दिन र जमिनको व्यवस्थापन गर्न कठिनाई भैरहेको छ । यसले गर्दा अनायासै आइपर्ने प्रकोपहरुले पुऱ्याउने क्षती हाम्रा शहरहरुका लागि चुनौती भैरहेका छन् ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय विपद् जोखिम न्यूनिकरण संस्था (UNDRR) का अनुसार विपद् पूर्वतयारी तथा क्षती न्यूनीकरणमा गरिने १ डलरको लगानीले विपद् पछीको पुन:प्राप्तीमा लाग्ने १५ डलर बराबरको लागत घटाउँछ । त्यसैगरी उत्थानशील भवन तथा संरचना निर्माणमा गरिने १ डलर बराबरको लगानीले पुन:निर्माणमा लाग्ने ४ डलर बराबरको लागत घटाउँछ ।

सफल योजना निर्माण तथा यसको दिगोपना

- दिगोपनाका लागि महत्वपुर्ण कुरा भनेको सरोकारवाला तथा उपभोक्ताहरुको अपनत्व हो । अपनत्वका लागि सबैभन्दा ठुलोकुरा भनेको सहभागिता र साझेदारी हो ।
- योजना निर्माणका चरणमा हुने सहभागिताले त्यसको कार्यान्वयनमा समेत सफलता मिल्दछ भने योजनाहरुको दिगोपनाका लागि समेत योगदान पुग्दछ ।

यसका लागि मुख्य रुपमा निम्न ३ कुराहरु ख्याल गरिनु पर्दछ ।

- समुदायको समावेशी योजना तर्जुमा प्रकृयामा अर्थपूर्ण समावेशी सहभागिता (महिला, जनजाती, दलित, अपांगता भएका व्यक्तिहरु, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक तथा आर्थिक रुपमा बिपन्न समुदायहरु)
- नीजि क्षेत्रसंगको साझेदारी
- समुदाय (अति संकटासन्न), नीजि क्षेत्र तथा संस्थाहरुको क्षमता अभिबृद्धि

स्थानीय तहहरुमा हाल अभ्यासमा रहेका केही मुख्य योजनाहरु

- आवधिक योजना
- वार्षिक योजना

- जोखिम संवेदनशिल भू-उपयोग योजना
- स्थानीय विपद् तथा जलवायू उत्थानशील योजना
- यातायात गुरुयोजना
- जलवायू अनुकुलन योजना
- एकिकृत शहरी विकास योजना
- विषय क्षेत्रगत अन्य योजनाहरु

यी योजनाहरु निर्माण गर्दा कतिपय योजनाहरु एकिकृत रुपमा निर्माण गर्ने अभ्यास रहेको हुनाले योजनाका नामहरु भने स्थानीय तहहरुले गरेका अभ्यास अनुसार फरक फरक रहेका छन् ।

योजना निर्माणका सात चरणहरू

स्थानीय तहहरुको योजना निर्माणलाई छिटो, छरितो र व्यवहारीक बनाउनका लागि निम्न सात चरणको व्यवस्था गरिएको छ ।

चरण १	बजेटको पूर्वतयारी
चरण २	श्रोत अनुमान तथा बजेट सिमा निर्धारण
चरण ३	बस्ती तहका योजना छनौट
चरण ४	वडा तहमा योजनाको छनौट तथा प्राथमिकिकरण
चरण ५	बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा
चरण ६	नगर कार्यपालिकाबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृती
चरण ७	नगर सभाबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृती

श्रोतः स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा वजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित)

स्थानीय विपद् एवम् जलवायू उत्थानशील योजना तर्जुमाका पाँच चरणहरू

स्थानीय तहहरुले आफ्नो विपद् एवं जलवायू उत्थानशील योजना तर्जुमा गर्दा निम्न ५ चरणहरुको अभ्यास गरेर गर्नुपर्ने व्यवस्था यस सम्बन्धी निर्देशिकामा गरिएको छ ।

चरण १	समन्वय, प्रारम्भिक तयारी र समितिहरुको गठन
चरण २	संकटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण
चरण ३	स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा
चरण ४	योजना स्विकृती तथा कार्यान्वयन
चरण ५	अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन

श्रोत : स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०६८

स्थानीय तहहरूको वार्षिक योजना तथा बजेटका प्राथमिकताहरू

नगरपालिकाले वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्दा निम्न विषयलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(क) आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउने

(ख) उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने

(ग) जनताको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगारी बढ्ने

(घ) स्थानीय सहभागिता जुट्ने, स्वयंसेवक परिचालन गर्न सकिने तथा लागत कम लाग्ने

(ङ) स्थानीय स्रोत साधन र सीपको अधिकतम प्रयोग हुने

(च) महिला, बालवालिका तथा पिछडिएका क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने

(छ) लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अभिबृद्धि हुने

(ज) दीगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्बर्दन गर्न सघाउ पुर्याउने

(झ) भाषिक तथा साँस्कृतिक पक्षको जगेर्ना र सामाजिक सद्भाव तथा एकता अभिवृद्धिमा सघाउ पुर्याउने

(ञ) स्थानीय तहले आवश्यक देखेका अन्य विषयहरु

श्रोतः स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा वजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित)

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी व्यवस्थाहरू

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली, २०७६
- प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप सहायता कोष संचालन नियमावली, २०६३
- प्रधानमन्त्री सहायता कोष नियमावली, २०५९
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन रणनीतिक कार्ययोजना, २०१८-२०३०
- विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, २०७० (प्रथम संशोधन, २०७५)
- प्रदेश स्तरीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका विभिन्न कानूनी व्यवस्थाहरु
- स्थानीय स्तरका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बद्ध विभिन्न कानूनी व्यवस्थाहरु
- मनसुनजन्य पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०७८
- नगर स्तरीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन
- स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन कार्यविधि
- विपद् पिडित उद्धार र राहत सम्बन्धी मापदण्ड, (सातौ संशोधन) २०७७
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय कार्यमञ्चको कार्यसञ्चालन मार्गदर्शन, २०७७
- विपद् खोज तथा उद्धार आधारभूत तालिम पाठ्यक्रम सम्भावित शितलहर तथा हिमपात विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य मार्गदर्शन, २०७७
- मनसुनजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनःस्थापना अनुदान कार्यविधि, २०७७
- विपद् लेखाजोखा मार्गदर्शन, २०७२

- आगलागीजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुर्ननिर्माण तथा पुन:स्थापना अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७८
- विपद् जोखिम वित्तीय व्यवस्थापन रणनीति, २०७८
- विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा मार्गदर्शन, २०६७
- Technical Guidelines to Conduct Field Investigation of Settlements Affected by Landslides, 2021
- Gender Equality, Disability and Social Inclusion (GEDSI) strategy by NDRRMA 2080 BS.
- Disability Policy by ministry of women children and senior citizen 2078 BS.

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय औजारहरू

- दिगो विकास लक्ष्य (SDG)
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणको सेन्डाई कार्यढाँचा, २०१६–२०३०

विपद् जोखिम बित्तियकरणका उपकरणहरू

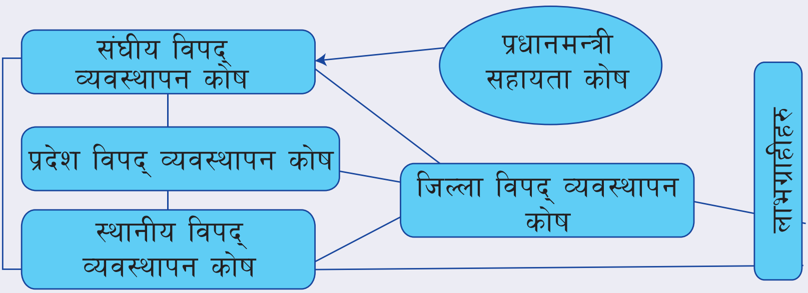

विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन प्रकृया

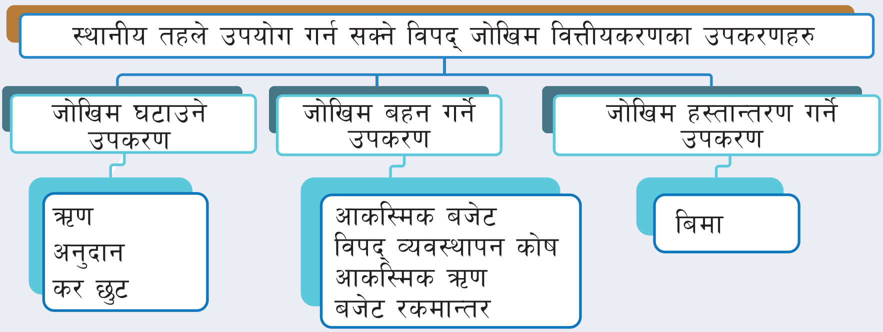

वार्षिक योजना निर्माणमा प्रयोग हुने केही महत्वपुर्ण ढाँचा तथा विधिहरू

- मध्यमकालिन खर्च संरचनाको ढाँचा
- आय व्ययको अनुमान तथा प्रक्षेपणको ढाँचा
- स्थानीय सरकारको नीति तथा कार्यक्रमको खाका
- खर्चगर्ने एकाईगत बजेट सीमा निर्धारणको ढाँचा
- बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शनको खाका
- प्राथमिकता निर्धारणका आधार, विधि तथा प्रक्रियागत ढाँचा
- वस्ती/टोल स्तर आयोजना छनौट तथा सूची तयारी फाराम
- वडाको बजेट सीमा भित्रका वडास्तरीय आयोजना विवरण फाराम
- नगरपालिका स्तरीय आयोजना तथा कार्यक्रम सूची तयारी ढाँचा
- वार्षिक कार्यक्रमको ढाँचा
- आय, व्यय तथा वित्तीय व्यवस्था बजेटको ढाँचा
- बजेट पुस्तिकाको ढाँचा
- वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा एकीकृत कार्यान्वयन कार्ययोजनाको ढाँचा
- खरिद योजनाको ढाँचा
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजनाको ढाँचा
- योजना तथा बजेट तर्जुमा क्यालेण्डर

योजना निर्माण गर्दा ख्याल गर्नुपर्ने केही कुराहरू

- दिगो विकास लक्ष्यले निर्धारण गरेका विषय क्षेत्रहरु तथा सेन्डाई फ्रेमवर्कसंग मेलखानेगरी योजना बनाउने । यसकालागि निर्धारण गरिएका हाम्रा राष्ट्रिय लक्ष्यहरुसंग मेलखाने गरी योजना निर्माण गर्ने ।
- संघ र प्रदेशले निर्धारण गरेका प्राथमिकताहरुसंग हाम्रो नगरको मेल कहाँ कहाँ छ भनेर सोही अनुरुप योजना निर्माण गर्ने ।
- योजना निर्माण पात्रोको प्रयोग गर्ने ।
- योजना निर्माणमा प्रयोग गर्न तय गरिएका ढाँचाहरुको प्रयोग गर्ने । यसो गर्नाले प्रकृयागत अभिलेखहरु पनि संगै तयार हुने र योजना निर्माण व्यवस्थित हुन्छ। यसले प्रकृयालाई बिवाद रहित बनाउन मद्दत् गर्दछ ।
- वार्षिक योजना, आवधिक योजना तथा विषय केन्द्रित भएर बनेका योजनाहरुका प्राथमिकता तथा वार्षिक लक्ष हाँसिल गर्ने गरी बनेको हुनुपर्दछ ।
- योजना निर्माण गर्दा जनसंख्या केन्द्रित भई यथार्थ तथ्याङ्कमा आधारीत भई निर्माण हुनुपर्दछ ।
- अनुगमन तथा आवधिक समिक्षाको स्पष्ट व्यवस्था योजनामा समाबेश भएको हुनुपर्दछ। यसका साथै प्रगति समिक्षा गरेर योजना परिमार्जन गर्नुपर्दछ ।

नेपाल नगरपालिका संघ

Municipal Association of Nepal (MuAN)

५३०-पण्डोल मार्ग, लाजिम्पाट, पो.ब.नं. १४२८६, काठमाण्डौं

फोन नं.००९७७-१-४४२५६९२, ४४२०५५९,

Web: www.muannepal.org.np, Email:info@muannepal.org.np

'यो हाते पुस्तिका अमेरिकी अन्तराष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनताहरूको सहयोगका कारण सम्भव भएको हो । यस पुस्तिका भित्रका विषयवस्तु र सामग्री नेपाल नगरपालिका संघका एकल जिम्मेवारी हुन् र तिनले युएसएआइडी वा अमेरिकी सरकारको विचारको प्रतिविम्बित गर्दछ भन्ने जरुरी छैन ।'